

ПЕРІОДИ ПОЯВИ СЛІВ ФРАНЦУЗЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Вивчення запозичень є одним із найважливіших завдань у плані виявлення закономірностей мов. Визначено, що внаслідок різноманітних зв'язків між носіями німецької та французької мов відбувалися мовні зближення і в результаті цього слова однієї мови розширили словниковий склад іншої. Розглянуто причини та періоди появи слів французького походження, які увійшли до складу німецької мови, збагатили її та використовуються у мовленні німців.

Постановка проблеми. У процесі спілкування, в ході обміну інформацією досягнення в галузі культури, науки й техніки одного народу, зазвичай, з часом стають здобутком інших народів, при цьому неминує здійснюється також обмін певними мовними елементами, найчастіше лексичними, запозичення яких є важливим джерелом збагачення словникового складу національних мов. Постійне та різноманітне спілкування між народами є однією з основних причин об'єктивно-історичного процесу – запозичень іншомовних слів. Велике наукове і практичне значення має дослідження наповнення лексичного складу німецької мови іншомовними словами, насамперед французького походження. Дослідження цієї теми є сьогодні досить актуальним. Адже внаслідок зв'язків між носіями французької та німецької мов, прямих контактів, культурних зв'язків та міжнародної співпраці між двома державами відбуваються мовні зближення, мовні контакти, вплив однієї мови на іншу. А це свідчить про те, що відбувається процес запозичення та засвоєння слів однієї мови іншою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі неодноразово порушувалося питання процесу запозичень як одного з ефективних шляхів збагачення словникового складу мови. Аналіз джерел за темою дослідження показує, що даній проблемі присвячені праці багатьох учених, зокрема М. В. Брфмана, Б. Н. Забавникова, Л. Р. Зіндера, М. Д. Степанової, Т. В. Строевої, І. І. Чернишової, Г. Шухардта, Л. Блумфільда та інших. Цінним для нашого дослідження є також праці мовознавців, які досліджували процес фонетичної, морфологічної та лексико-семантичної асиміляції та підпорядкування слів французького походження нормам німецької мови (М. В. Брфман, Н. О. Волкова, Е. І. Дмитровська, А. П. Майоров, Г. Пауль, В. В. Шмідт та ін.). Аналіз цих досліджень засвідчує, що процесу запозичень в загальному була приділена велика увага, проте слова французького походження у складі німецької мови потребують дослідження, а саме визначення причин та періодів їх появи.

Мета дослідження полягає у всебічному описі та теоретичному поясненні явища запозичень шляхом проведення історично-порівняльного аналізу слів французького походження, які увійшли до словникового складу німецької мови та характеризуються відповідним звуковим і графічним оформленням. Реалізація мети передбачає розв'язання завдань, а саме:

- 1) проаналізувати запозичення слів французького походження в німецькій мові;
- 2) розглянути в короткому історичному огляді шляхи їх появи у складі німецької мови;
- 3) визначити основні причини, які зумовили появу романізмів у німецькій мові.

При дослідженні даної теми використаємо два методи: історично-порівняльний метод та метод зіставного аналізу. Названі нами методи вибрані з певних причин. Історично-порівняльний метод пов'язаний із методом зіставлення, який характеризується синхронічним дослідженням і порівняльним методом, який ґрунтується на діахронічному дослідженні. Таке зіставлення двох методів викликане характером дослідження, яке спрямоване не тільки на опис запозичених слів в сучасній мові, але й на виявлення загальних тенденцій і закономірностей процесу запозичень в його історичному розвитку.

Виклад основного матеріалу. Історія запозичень – цікаве і одночасно дуже складне питання, пов'язане не тільки з історією політичних, економічних і культурних взаємин, а, насамперед, з історією мови і мовознавчими проблемами. Існує низка причин, які зумовили появу слів французького походження у німецькій мові. Серед них основними є ті, які визначені лінгвістикою. У результаті деяких спостережень на основі французьких запозичень у німецькій мові сьогодні вже відомі причини їх появи. До лінгвістичної причини належить відповідний ступінь розвитку семантичної системи німецької мови [1: 149]. Романські запозичення в німецькому словниковому запасі показують, що чужий словниковий склад заповнив ряд пропусків в семантичній системі німецької мови. Завдяки численним романським запозиченням поповнювалися тематичні ряди, тематичні групи, лексико-семантичні групи німецької мови і, таким чином, вдосконалювалися. Прикладом може служити тематична група назв кольорів, яка була розширена завдяки назвам кольорів французького походження: *lila, beige, orange, violette, azurn*.

Заповнення тематичних рядів і лексико-семантичних груп запозиченнями експресивних синонімів з інших мов також належить до лінгвістичних причин процесу запозичення і демонструє тенденцію, яка полягає в постійному оновленні експресивної лексики, оскільки вона при функціонуванні швидко

втрачає свій високий ступінь експресивності, зношується і стає звичайною. Запозиченнями цього виду є слова: *courage* (franz.) до "*mutig*", *Visage* (franz.) до "*Gesicht*" та інші.

Потреба в евфемістичній лексиці може також бути причиною запозичення іншомовних слів, тому що вони для найбільшої частини мови є семантично невмотивовані, що сприяє їх евфемістичній чи пом'якшуючій дії. Лексико-семантична система німецької мови має значну кількість етичних і моральних евфемізмів чужого походження. Наведемо приклади для даної причини запозичень: *transpirieren* (franz.) для "*schwitzen*"; *renommieren* (franz.) для "*prahlen, angeben, großtun*".

Лінгвістичні основи виявляються при запозиченні іншомовних слів з метою термінологічного використання. Запозичення цього виду моносемантизують запозичене слово. Це означає, що запозичується тільки лексико-семантичний варіант лексеми, який забезпечує однозначність терміну в новій лексико-семантичній системі. Наприклад: *Argot* (m, n), *Fin de Siècle* (n), *Glisade* (f), *Jargon* (m), *Lambrequin* (m), *L'art pour l'art*, *Lettrismus* (m), *Nom de Guerre* (m), *Nouvelle Cuisine* (f), *Paysage intime* (n), *Tableau économique* (n).

Варто назвати ще одну лінгвістичну причину запозичень. Запозичення можуть, подібно до корінних слів, приводити до нейтралізації надмірної полісемії чи омонімії. Наприклад, запозичене слово, яке позначає колір *violett* замінило антонім *braun* "*veilchenblau, violett*".

Французькі запозичення в німецькій мові мають багату історію, яка тісно пов'язана з історією економічних, політичних та культурних зв'язків, що існували між французьким і німецьким народами протягом багатьох століть. При дослідженні мовних явищ на історичний аспект звертали увагу представники порівняльно-історичного мовознавства. В. А. Звегніцев писав, що "наша мова – це також наша історія" [2: 203]. Подібною точки зору дотримувався і Ж. Вандрієс, який вважав розвиток мов тільки одним із видів розвитку суспільства. "Тільки вивчаючи соціальну роль мови, можна створити собі уявлення про те, що ж таке мова" [3: 221]. Ще більшого значення історичному аспекту при дослідженні мовних явищ надають вітчизняні мовознавці. Вони розглядають зв'язки мови і суспільства не тільки як суспільне явище, але й як явище, яке пояснює, як факти історії впливають на структуру мови і як здійснювались та здійснюються контакти між мовами.

Слова французького походження з'явилися в словниковому складі німецької мови протягом чотирьох періодів, які характеризуються певними особливостями, а їх поява зумовлена низкою соціальних причин. Розглянемо кожен із періодів.

У середині VIII і наприкінці XI ст. в німецькій мові з'явилася порівняно невелика кількість латино-романських слів в старофранцузькому оформленні. Так, наприклад, немає сумнівів в тому, що старонімецьке слово *priestar* виникло із старофранцузького *prestre*, яке походить з греко-латинського *presbyter*. Це підтверджує Фр. Клуге в "Етимологічному словнику німецької мови". Він вважає, що слово *priestar* появилось в давньоверхньонімецькій мові у VIII ст. [4].

Приблизно в цей час у давньоверхньонімецькій мові з'являються слова *babes* "папа римський", яке походило від старофранцузького слова *papes*, а також слово *alamuosan* "милостиня" від старофранцузького *almosne* і багато інших. Незважаючи на те, що з середини VIII – кінця XI ст. німецька мова збагатилася певною кількістю старофранцузьких слів, ми не помітили в цей час в німецькій мові будь-яких змін у фонетичній, граматичній чи словотвірній структурі під впливом французької мови. Запозичені слова із французької мови оформились, таким чином, за фонетичними, граматичними і словотвірними законами німецької мови і зазнали тих змін, що й власне німецькі слова. Внаслідок цього майже всі французькі запозичення цього періоду настільки асимілювались, що стали сприйматися як власне німецькі слова. Більшість із них ввійшли у словниковий склад сучасної німецької мови. Наприклад, слова *Almosen*, *Papst*, *Priester*, *Turm* та інші.

Якщо з середини VIII до кінця XI ст. в німецькій мові з'явилася невелика кількість латино-романських слів в старофранцузькому оформленні, то вже з XII ст. починається масове проникнення французької лексики, яке продовжується до середини XIV ст. Це ми можемо пояснити тим, що Франція в цей час стає зразковою державою середньовічного феодалізму у Західній Європі, а відстала Німеччина наслідує французьку лицарську і придворну культуру, літературу, придворні моди та придворний етикет. Французький вплив на німецьку мову особливо проявляється після другого хрестового походу (1147-1149 рр.), під час якого німецьке лицарство зіткнулося з французьким.

З другої половини XII ст. німецька література знаходиться також під сильним впливом французьких авторів. У цей період з'являються разом з лексичними також словотвірні, орфографічні, фонетичні та інші види французьких запозичень. Наприклад: ст. – фр. *aventure* > ср. – в. – нім. *aventure* "пригода"; ст. – фр. *tornei* > ср. – в. – нім. *turnei* "турнір"; ст. – фр. *palais* > ср. – в. – нім. *palas* "палац"; ст. – фр. *fleute* > ср. – в. – нім. *vloite* "флейта"; ст. – фр. *pris* > ср. – в. – нім. *pris* > нов. в. нім. *preis* "слава, цінність, приз".

До словотвірних запозичень цього періоду відносяться:

1) суфікс – *ier*, який одержав в німецькій мові форму – *ieren* і став продуктивним не тільки для запозичених, але й для власно німецьких слів. Наприклад: *parieren*, *photographieren*, *habbieren*, *mitonnieren*, *ramassieren*, *regalieren*, *patrouillieren*, *tuschieren*, *zentrifugieren*.

2) ст. – фр. слово *ley* "вид" > ср. – в. – нім. – *lei*, яке використовується в сучасній німецькій мові в якості суфікса. Наприклад: *mancherlei, allerlei, vielerlei* і т.д.

3) суфікс – *ze*, який ми зустрічаємо у зміненому вигляді – *ei* як у запозичених, так і в німецьких словах. Наприклад: *Kanzlei, Melodei, Bäckerei, Raserei* і т.д.

4) частини складних слів, які використовувались разом з уточнюючими значеннями всього складного слова німецькими словами. Наприклад: ср. – в. нім. *Kemeltier*, суч. нім. *Kamel* і т.д.

5) французькі корені, які вживались для утворення різних частин мови в німецькій мові. Наприклад: ст. фр. *françois*; ср. – в. – нім. *franzois*, суч. нім. *französisch*; ст. – фр. *amour*, ср. – в. – нім. *Amurschaft*.

Необхідно зазначити, що французькі запозичення не завжди оформлялися за фонетичними, граматичними чи орфографічними законами німецької мови. Наведемо приклад: ст. – фр. *adieu* одержало в німецькій мові графічну форму *ade* і вимовляється з довгою кінцевою голосною, а ст. фр. *grand* > ср. – в. – нім. *gran* вимовляється в німецькій мові з носовим голосним [ã], що характерно для французької вимови.

Третій період (з середини XIV до початку XVII ст.) характеризується посиленням впливом латинської мови на німецьку. Вплив французької мови відходить на другий план. Спостерігається поступове зникнення багатьох французьких запозичень, які ввійшли в німецьку мову разом з лицарською культурою. Але і в цей період в німецькій мові з'являється певна кількість французьких лексичних запозичень. Наприклад: *Appetit, Audienz*, а разом з ними словотворчих, орфографічних, фонетичних, морфологічних запозичень. Ми маємо на увазі французькі словотворчі засоби, графеми, фонети, морфеми і т. д. Наведемо приклад: разом зі словом *Onkel* в німецькій мові з'являється французький носовий голосний [õ]. Французькі запозичення оформляються в німецькій мові в цей період за французькими орфографічними, словотворчими, морфологічними та іншими нормами.

Четвертий період (з початку XVII ст. до сьогодення) характеризується тим, що він проходив після встановлення німецької національної мови. На початку цього періоду (до середини XVIII ст.) французький вплив на німецьку мову значно посилювався. Це ми можемо пояснити тим, що між двома державами виникають міцні торговельні зв'язки. Словниковий склад німецької мови збагачується такими лексичними запозиченнями, як: *Monsieur, Madame, Tante, Cousin, Mode, Kavalier, Dame, galant* та іншими.

Особливо багато запозичених слів ввійшло в німецьку мову з середини XVIII ст. до 1871 року. Поява великої кількості французьких запозичень в німецькій мові була викликана діяльністю французьких соціалістів-утопістів. У результаті цього з'явилися такі запозичені слова: *Botanik, Genie, Fraktion, Revolution, Republik, Proletariat, Klasse, Komplot, Demokrat*, та інші. Однак в 1871 р., коли пруські війська вирішили придушити революційні ідеї, які походили з Франції, вплив французької мови на німецьку значно послабився.

Даний період характеризується діяльністю ультрапуристів. Яскравим представником цієї течії був Йохім Генріх Кампе. Він пропонував замінити ряд французьких запозичень німецькими новоутвореннями: *anderswo* замість *Alibi*, *Hohlziffer* замість *Null*, *Gemeindewesen* замість *Publikum*, *Neujahrsmonat* замість *Januar*, *Frühlingsmonat* замість *März*.

Наслідком цього є зникнення таких французьких лексичних запозичень, як *Kuvert (Umschlag), Korrespondenz (Briefwechsel)* і т. д. Такі запозичення із французької мови ми зустрічаємо в творах Лессінга, Гете, Міллера, Гейне та інших німецьких письменників та поетів. Багато французьких запозичень в німецькій мові стають, таким чином, запозиченнями – історизмами або змінюють своє значення.

Наведемо приклади: *Demoiselle, Mamsell*, замість них з'являється слово *Fräulein*.

У зв'язку з посиленням впливом німецького мілітаризму на європейському континенті з 1871 по 1917 р. активізувалась діяльність німецьких ультрапуристів під гаслом: "Кожне іншомовне слово повинно бути замінено німецьким". Вони домагались викорінення із німецької мови таких французьких лексичних запозичень, як *rekomandieren, Coupe, Kondukteur, Perron* і т. д. Наведені слова були замінені власне німецькими кальками: *einschreiben, Abteil, Schaffner, Bahnsteig* і т. д.

Однак незважаючи на діяльність ультрапуристів, словниковий склад німецької мови поповнюється новими романізмами. Це запозичені слова, які належать до техніки, моди чи дипломатичної мови. Підтвердимо це, навівши приклади: *Qualifikation, Rossette, Konvention* і т. д.

З 1918 по 1933 р. відбувається оживлення впливу французької мови на німецьку. Однак із німецької мови були знищені декілька сотень запозичень. Зникають, наприклад, такі слова, які вже ввійшли у німецьку національну мову, як *Automobil (Kraftwagen), Proviant (Lebensmitte), Visage (Gesicht), courage (mutig)* і т. д. З 1945 року запозичені слова із французької мови у німецькій не зникають, але проходить процес стилістичного переосмислення так званих модних французьких слів, як: *arriviert (vorwärts gekommen), Demokatur, eminent, evident, existentiell, Integration* і багато інших.

Разом із французькими лексичними запозиченнями в цей останній період, починаючи з початку XVII ст. і до наших днів, в німецькій мові з'являються також французькі словотворчі, орфографічні, фонетичні, морфологічні та інші запозичення. На основі французької лексики утворюється велика кількість німецьких кальок.

Усі запозичені слова підпорядковуються нормам німецької мови. Про це свідчать процеси фонетичної, морфологічної, орфографічної та лексико – семантичної асиміляції.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Дослідження причин та періодів появи слів французького походження в німецькій мові, результати якого викладені вище, дозволяє нам зробити висновок, що мова – це надзвичайно складний і тонкий механізм, в якому чітко збалансовані відношення потрібного чи непотрібного. Поряд із застарілою лексикою у ній весь час відбувається оновлення лексичного запасу, внаслідок словотворення, зміни значення слова, а також внаслідок запозичень нових лексичних одиниць. Внаслідок різноманітних зв'язків між носіями німецької та французької мов відбувалися мовні зближення і в результаті цього слова однієї мови розширили словниковий склад іншої. Їх поява була зумовлена низкою соціальних та лінгвістичних причин. Французька держава була зразком для Німеччини. Тому вплив французької мови на розвиток німецької мови був очевидним.

Підсумовуючи, зазначимо, що нами розглянуті лише деякі причини та періоди появи французьких запозичень у складі німецької мови. Результати нашого дослідження не претендують на повну завершеність. Вони потребують продовження, оскільки німецька мова розширює і буде збагачувати свій словниковий склад новими запозиченими лексичними одиницями, а їх пристосування до норм німецької мови потребує тривалого вивчення та дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Уфимцева А. А. Слово в лексико – семантической системе языка / А. А. Уфимцева. – М., 1968. – 249 с.
2. В. А. Очерки по общему языкознанию / В. А. Звеглицев. – М., 1962. – 203 с.
3. Вандрнес Ж. Язык / Ж. Вандрнес. – М., 1937. – 320 с.
4. Kluge Fr. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache / Fr. Kluge. – 19. Aufl. Bln. – Berlin, 1983.
5. Duden. Das grosse Fremdwörterbuch / [Hrsg. von G. Drosdowski]. – Mannheim : Leipzig ; Wien ; Zürich : Duden-verl., 1998. – 1560 S.

Матеріал надійшов до редакції 25.03. 2011 р.

Білан Н. М. Периоды появления слов французского происхождения в немецком языке.

Изучение заимствований является одной из важнейших задач в плане выявления закономерностей языков. Выявлено, что вследствие разнообразных связей между носителями немецкого и французского языков происходили языковые сближения и в результате этого слова одного языка расширили языковой запас второго. Рассмотрены причины и периоды появления слов французского происхождения, которые вошли в состав немецкого языка, обогатили его и используются в речи немцев.

Bilan N. M. The Emergence Periods of French Words in German.

The study concerning loans is one of the major challenges in terms of identifying the patterns of languages. It was determined that as the result of various connections between the speakers of the German and French languages, the linguistic affinities took place and consequently words of the one language enlarged the vocabulary of the other. The article considers the causes and periods of the French words occurrence that entered the German language, enriched it and are used in the speech of the Germans.

УДК 811.111

Н. В. Гришкова,
викладач

(Рівненський державний гуманітарний університет)

ДО ПРОБЛЕМИ КОНЦЕПТУ

Сучасна лінгвістична наука приділяє неабияку увагу проблемі вивчення пізнавальної діяльності людини в її мовній репрезентації. Одним з основних понять мовознавчих студій є концепт. У статті подано існуючі у сучасному мовознавстві погляди провідних учених щодо проблеми трактування концепту як складного лінгвістичного, філософського та когнітивного феномену. У межах роботи виокремлено певні напрямки у тлумаченні вищезазначеного феномену, описано способи формування концептів у свідомості людини та їх роль у мовній картині світу.

Актуальність даної статті зумовлена тим фактом, що сучасною науковою думкою ще не вироблено уніфікованої дефініції концепту незважаючи на те, що вищезазначений термін активно використовують у когнітивістиці, семантиці, лінгвокультурології.

У межах сучасної антропоцентричної парадигми виникає необхідність розглядати роль мови у пізнавальній діяльності людини.

Пізнавальний процес охоплює породження, сприймання, розуміння мови. Інформація, яку отримуємо у результаті, відображається у мозку людини у вигляді певних структур. Такими структурами виступають концепти.

Метою статті є аналіз та систематизація різноманітних підходів до тлумачення концепту сучасною лінгвістикою.

Поставлені нами завдання: проаналізувати дефініції концепту, які існують у сучасній мовознавчій науці; систематизувати їх згідно певних напрямків.

Варто зауважити, що трьома рівнями картини світу (домовної, концептуальної, мовної) відповідають три наукових терміни: концепт як домовне уявлення про явище, який супроводжується в свідомості численними ознаками й асоціаціями; поняття як мовно-логічна одиниця, яка є наслідком узагальнення найсуттєвіших із точки зору мовця рис концепту, що супроводжується мовним вираженням; значення слова, яке містить поняттєву основу й ускладнюється ознаками, пов'язаними в свідомості носіїв мови з цим концептом та з внутрішньомовними зв'язками.

Поняття має кілька тлумачень: 1) думка, яка в узагальненій формі відображає властивості предметів та їх взаємовідношення; 2) теж саме, що граматична чи семантична категорія, як правило, не вищого рівня узагальнення, наприклад, поняття подвійного числа, поняття події, поняття неактуального теперішнього часу. У цьому значенні почали часто вживати слово "концепт" [1: 383-384].

Поняття (концепт) – явище тієї ж групи, що і значення слова, але розглядається в деякій іншій системі зв'язків; значення – в системі мови, поняття – в системі логічних відношень і форм, які досліджуються як в мовознавстві, так і в логіці [1: 383-384].

Лексичне значення, як і поняття вважають згустками людських знань про певні фрагменти оточуючої дійсності [2: 13].

Поняття також трактують як єдність загального, одиничного і особливого [3: 57].

Поняття охоплює той мінімум когнітивних ознак, що є найважливішими для концептуалізації денотата. Цей інформаційний мінімум ознак конституює ядро значення слова (сигніфікат) [4: 61].

Зауважують, що кількість понять обмежена, предмети кількісно незліченні [5: 186].

У мовному значенні знаходять відображення три взаємопов'язані між собою елементи гносеологічної ситуації – суб'єкт, який пізнає (представник етноспільноти), об'єкт, який пізнають (довкілля) та мовний знак (мова) [3: 50].

Зауважують, що ближнє чи формальне значення слова – народне. Віддалене значення іменують особистим [6: 8-9].

Лексичне значення слова – зміст слова, яке відображає в свідомості уявлення про предмет, властивість, процес, явище. Найсуттєвішим у лексичному значенні є його узагальнюючий характер та динамізм [7: 65]. Поняття є формою ідеального відображення оточуючого світу [8: 45]. З цього слідує, що поняття – категорія не мовна, а пізнавальна. Справжнє "життя" поняття відбувається в мові і тут воно визначається як значення. Поняття і значення – це не різні сутності, а об'єкти двох різних наук: логіки та лінгвістики.

Смислове значення слова – це сукупність усіх ознак предмета чи явища. Поняття ж є відображенням певної сукупності загальних та істотних ознак предмета [9: 89].

Вважають, що поняття та їх лексичні значення можуть відрізнятися об'ємом, асоціаціями та атракцією у різних мовах. У одній культурі може бути відсутнім поняття та лексичне вираження певного референта, якому у іншій культурі ми зможемо віднайти лексично виражене поняття [10: 214-215].

Значення слова пронизане різноманітними конотаціями, які пов'язують слово з життям певної спільноти [11: 9].